

ABORDAREA INTERDISCIPLINARĂ A TEHNICILOR SPECIALE - INVESTIGAȚII SUB ACOPERIRE - SUPORT PRIVIND CONSOLIDAREA CADRULUI METODOLOGIC ȘI APLICATIV

Prof. univ. dr. habil. Valeriu CUȘNIR,

Conf. univ. dr. Andrei NASTAS

Abstract

Within the limits of the economic, social and legal dimensions of globalisation, alongside the social, economic, cultural and political advantages, there are also harmful phenomena such as social deviance and its many manifestations. In their wake, transnational and transcontinental organised crime in all its forms is highlighted: drug trafficking, illicit arms trafficking, trafficking in nuclear materials, terrorism, prostitution, paedophilia, money laundering, theft and smuggling of expensive cars, theft and smuggling of cultural heritage, kidnapping of businessmen and celebrities for the purpose of blackmail and extortion, corruption in multinational companies, perversion of government officials, piracy of trucks and ships, environmental pollution and theft of money through computers, etc. No less dangerous and more damaging are the manifestations of organised crime, property crime, tax evasion, corruption, corruption against the person, real estate crime, computer fraud, etc. committed on a national scale. Taken as a whole, transnational and national crimes affect public safety, affect the sovereignty of States and disrupt the proper functioning of economic, political and social institutions.

For a proper perception and positioning of special (operational) investigative techniques it is necessary to clarify the specific features of these categories of crimes, the manoeuvres of preparation and commission of these categories of crimes, the peculiarities of the material element, the characteristics of the active subjects, the consequences, the damage and other aspects.

Keywords: *special technique, special investigative measures, organised crime, criminal organisations.*

Introducere

Procesele de globalizare sunt pe atât de obiective, pe cât de ireversibile, dar nu mai puțin controversate, cu efecte imprevizibile și imposibile de calculat.

Indivizii, indiferent de rasă, naționalitate, confesiune etc., unde nu s-ar afla, în ce țară nu ar trăi, din toate timpurile, aspiră spre un trai asigurat cu alimente și

bunuri pe îndeștulate, cu servicii și comodități de calitate, aspirații realizate nu numai pe cale legală, dar și prin fapte și mijloace infracționale. Cu titlul de exemplu, potrivit datelor ONU, la începutul mileniului, 3 din cei mai bogați oameni de pe Pământ stăpânesc un capital echivalent cu PIB al circa 50 de țări slab dezvoltate, 360 familii au în proprietate bogății echivalente cu cele ce aparțin 2,5 miliarde de oameni.

În limitele dimensiunii economice, sociale, dar și juridice ale globalizării, în rând cu avantajele sociale, economice, culturale, politice, se înscriu și fenomene nefaste, precum devianța socială cu multiplele ei manifestări. În șirul acestora se evidențiază crima organizată la nivel transnațional și transcontinental, în formele sale: traficul de stupefiante, traficul ilicit de arme, traficul de materiale nucleare, terorismul, prostituția, pedofilia, spălarea banilor, furtul și contrabanda de mașini scumpe, furtul și contrabanda cu obiecte de patrimoniu cultural, răpirea oamenilor de afaceri și a vedetelor în scopul șantajului și extorcării de fonduri, corupția din companiile multinaționale, pervertirea responsabililor guvernamentali, pirateria camioanelor și a vaselor maritime, poluarea mediului și furtul de bani prin intermediul computerelor etc. Nu mai puțin periculoase, cu un grad prejudiciabil sporit sunt manifestările de crimă organizată, infracțiunile patrimoniale, de evaziune fiscală, de corupție, contra persoanei, din sfera imobiliară, fraudă informatică ș.a. săvârșite la scară națională. Luate în ansamblu, infracțiunile transnaționale și cele la nivel național aduc atingere siguranței publice, afectează suveranitatea statelor, tulburând buna desfășurare a activității instituțiilor economice, politice și sociale.

Scopul studiului

Pentru o percepție și poziționare adecvată a tehnicilor speciale (operative) de investigare este necesar a clarifica trăsăturile specifice acestor categorii de infracțiuni, manoperele pregătirii și săvârșirii acestor categorii de infracțiuni, particularitățile elementului material, caracteristicile subiecților activi, consecințele, prejudiciul și alte aspecte.

Conținut de bază

În literatura de specialitate s-a arătat, referindu-ne la opinia autorului C. Păun, că crima organizată se caracterizează prin activitățile infracționale ale unor grupuri constituite pe principii conspirative, în scopul obținerii unor importante venituri ilicite¹. Într-o altă opinie, cea a autorului O. Pop, se identifică o serie de trăsături specifice ale organizației criminale:

¹ Păun C., *Crima organizată sau organizarea crimei?* În: Analele Academiei de Poliție „Alexandru Ioan Cuza”, București, 1993, p. 55.

- Structura. Membrii rețelei au sarcini și responsabilități în funcție de pregătirea și abilitatea specifică a fiecăruia. Însă și structura se caracterizează prin ierarhie strictă și autoritate.

- Ermetism și conspirativitate. Această trăsătură derivă atât din vechea origine socio-culturală a fenomenului, cât și din necesități obiective determinate de nevoia de auto-protecție, de evitare a penetrării propriilor rânduri de către organismele abilitate prin lege.

- Flexibilitate, rapiditate și capacitate de infiltrare. În timp, organizațiile criminale de tip mafirot au dovedit o extraordinară capacitate de adaptare atât în privința domeniilor preferate de activitate, cât și la condițiile concrete, social-politice și istorice din țările în care s-au constituit.

- Caracterul transnațional al organizațiilor criminale. Deschiderea largă a frontierelor, elaborarea unei legislații extrem de permissive factorului extern, slaba dezvoltare economică, instabilitatea politică și corupția din țările sărace au creat posibilități și breșe excepționale pentru expansiunea și mondializarea organizațiilor criminale.

- Orientarea spre profit. Această trăsătură caracterizează activitatea organizațiilor criminale. Câștigul este realizat prin menținerea monopolului asupra domeniilor în care își desfășoară activitatea: traficul de narcotice, jocurile de noroc, pornografia, prostituția, traficul cu arme etc.

- Utilizarea forței, este esențială în atingerea propriilor obiective și se manifestă prin intimidare, șantaj, corupție și violență. Utilizarea forței urmărește:

- 1) a menține disciplina în interior;

- 2) pedepsirea acelor persoane care nu se supun cerințelor și intereselor criminale sau acționează împotriva lor².

În unison este și autorul Ursu V., care atribuie la criminalitatea organizată infracțiunile săvârșite sub formă de îndeletnicire permanentă, prin eforturile unor persoane unite în formațiuni criminale stabile, special formate, bine organizate, conspirate și protejate de demascare (inclusiv cu ajutorul legăturilor corupte), formațiuni ce activează de sine stătător sau care constituie părți structurale ale unui sistem criminal de nivel interregional sau transnațional³.

Experiența acumulată în domeniul prevenirii și combaterii criminalității și asigurării ordinii de drept ne demonstrează că, prin aplicarea tehnicilor speciale (operative) de investigare este posibilă descoperirea oportună a intențiilor infracționale, a acțiunilor de pregătire a infracțiunii, a tentativelor de infracțiuni, în special a făptuitorilor. Utilitatea și eficiența tehnicilor speciale (operative) de investigare este incontestabilă în descoperirea faptelor infracționale remarcate mai

² Pop O., *Aspecte generale privitoare la înțelesul de criminalitate organizată*. În: Legea și viața nr. 6, Ch., 2007, p. 14.

³ Ursu V., *Criminalitatea organizată-Aspecte criminologice și juridico-penale*. Teză de doctor. Chișinău, 2003, p. 165.

sus, or prin intermediul tehnicilor speciale (operative) de investigare devine posibilă constatarea deplină a circumstanțelor infracțiunii, motivelor care au condus la săvârșirea ei, precum și obținerea unor date de valoare juridică, care ar asigura probarea vinovăției făptuitorilor potrivit participației la comiterea faptei. În cele din urmă, aplicarea tehnicilor speciale (operative) de investigare în procesul colectării informațiilor primare și documentării lor contribuie la măsurile luate în vederea asigurării restituirii prejudiciului material.

Astfel, statele lumii sunt nevoite să asigure o colaborare mai strânsă în vederea contracarării formelor de criminalitate organizată, în conformitate cu legislația lor internă și folosind mecanismele internaționale pentru culegerea de informații și date necesare instituțiilor abilitate pentru a preveni și elimina aceste delikte, pentru a urmări penal și trage la răspundere pe făptuitori. Un rol deosebit în instrumentarul antiinfracțional revine tehnicilor speciale de investigare a infracțiunilor, prevăzute în mai multe acte internaționale, și anume: Convenția ONU contra traficului ilicit de stupefiante și substanțe psihotrope (1988); Convenția ONU privind reprimarea finanțării terorismului (1999); Convenția ONU împotriva criminalității transnaționale organizate (2000); Rezoluția nr. 1.373/2001 a Consiliului de securitate al ONU contra terorismului; Convenția ONU împotriva corupției (2003); Convenția europeană de asistență judiciară în materie penală (1959); Convenția europeană privind spălarea banilor, depistarea, sechestrarea și confiscarea veniturilor provenite din activitatea infracțională (1990); Convenția penală a Consiliului Europei privind corupția (1999); Convenția Consiliului Europei privind criminalitatea informatică (2001); Convenția Consiliului Europei privind lupta împotriva traficului de ființe umane (2005); Recomandările (2005) 10 a Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei privind tehnicile speciale de investigare în ancheta penală.

Convenția Națiunilor Unite împotriva traficului ilicit de stupefiante și substanțe psihotrope, adoptată la 20 decembrie 1988, la Viena

Convenția prevede: calificarea drept infracțiuni penale și sancționarea faptelor de trafic de stupefiante, confiscarea bunurilor obținute din infracțiuni legate de trafic de stupefiante, extrădarea autorilor infracțiunilor legate de traficul de stupefiante, asistenta judiciară reciprocă, intensificarea formelor de cooperare în prevenirea și combaterea traficului de stupefiante. În conformitate cu prevederile art. 21, „Lupta împotriva traficului ilicit de stupefiante” din Convenție, statele părți ținând seama de regimul lor constituțional, juridic și administrativ:

- ❖ vor asigura pe plan național coordonarea acțiunii preventive și represive împotriva traficului ilicit;
- ❖ în acest scop, ele vor putea să desemneze un serviciu adecvat, însărcinat cu această coordonare;

- ❖ se vor ajuta reciproc în lupta împotriva traficului ilicit de substanțe psiho-trope și, în special, vor transmite celorlalte părți direct interesate, pe cale diplomatică sau prin intermediul autorităților competente, câte o copie din fiecare raport adresat Secretarului General ONU, în urma descoperirii unui caz de trafic ilicit sau în urma unei confiscări;
- ❖ vor colabora strâns între ele, precum și cu organizațiile internaționale competente din care fac parte, în scopul desfășurării unei lupte coordonate împotriva traficului ilicit de stupefiante;
- ❖ vor veghea la realizarea rapidă a colaborării internaționale a serviciilor adecvate și vor acorda asistență reciprocă pentru desfășurarea de anchete penale, inclusiv privind utilizarea tehnicilor speciale de investigare;
- ❖ se vor asigura ca, atunci când documentele de procedură sunt transmise între țări pentru inițierea unei acțiuni în justiție, transmiterea să fie efectuată pe căi rapide la adresa instanțelor desemnate de către părți⁴.

Convenția internațională privind reprimarea finanțării terorismului, adoptată la New York, la 9 decembrie 1999

Convenția prevede: măsuri pentru prevenirea și împiedicarea, prin mijloace interne adecvate, a finanțării teroriștilor sau a organizațiilor teroriste, contracararea traficului ilicit de arme, traficului de stupefiante și extorcarea de fonduri, incluzând exploatarea persoanelor în vederea finanțării activităților teroriste, precum și adoptarea măsurilor eficiente destinate să prevină finanțarea terorismului și reprimarea acestuia și pedepsirea autorilor. În conformitatea cu prevederile art. 18 din Convenție, statele părți cooperează la prevenirea și combaterea finanțării terorismului prin:

- ❖ măsuri pentru supravegherea tuturor organismelor de transfer monetar, inclusiv, spre exemplu, aprobarea acordată acestor organisme;
- ❖ măsuri realiste care permit detectarea sau supravegherea transportului fizic transfrontalier al numerarului și al efectelor la purtător negociabile, sub rezerva ca acestea să fie supuse garanțiilor stricte care să vizeze asigurarea că informația este utilizată cu bună știință și că acestea nu împiedică în nici un fel libera circulație a capitalurilor.
- ❖ prin schimbul de informații și prin coordonarea măsurilor administrative și a celorlalte măsuri
- ❖ pentru a preveni comiterea infracțiunilor incidente Convenției;
- ❖ cooperarea între ele pentru a proceda la anchete penale, operațiuni sub acoperire referitoare la infracțiunile incidente Convenției⁵.

⁴ Legea nr. 118 din 15 decembrie 1992 pentru aderarea României la Convenția contra traficului ilicit de stupefiante și substanțe psihotrope din 1988;

Convenția Națiunilor Unite împotriva criminalității transnaționale organizate, adoptată la New York, la 15 noiembrie 2000

Convenția prevede: incriminarea participării la un grup infracțional organizat, calificarea drept infracțiuni a faptelor de spălare a produsului infracțiunii și instituirea măsurilor de reprimare a acestora, incriminarea corupției și adoptarea măsurilor de prevenire și combatere a manifestărilor corupționale, incriminarea împiedicării bunei funcționări a justiției.

În art. 20, Tehnici de anchete speciale, din Convenție, statele părți, conform sistemului său juridic:

❖ Întreprind măsurile necesare pentru a permite să se recurgă în mod corespunzător la livrările supravegheate și, când consideră potrivit, la alte tehnici de anchete speciale, cum sunt supravegherea electronică sau alte forme de supraveghere și operațiunile de infiltrare, de către autoritățile sale competente pe teritoriul său în vederea combaterii eficiente a criminalității organizate.

❖ În scopurile anchetelor asupra infracțiunilor prevăzute de prezenta Convenție, statele părți sunt încurajate să încheie, dacă este necesar, acorduri sau aranjamente bilaterale sau multilaterale corespunzătoare pentru recurgerea la tehnici de anchete speciale în cadrul cooperării internaționale.

❖ În absența acordurilor sau aranjamentelor respective deciziile de a se recurge la tehnici de anchete speciale la nivel internațional sunt luate de la caz la caz și pot, dacă este necesar, să țină seama de înțelegeri și aranjamente financiare în ceea ce privește exercitarea competenței lor de statele părți interesate.

❖ Livrările supravegheate la care s-a hotărât să se recurgă la nivel internațional pot include, cu consimțământul statelor părți respective, metode de interceptare a mărfurilor și de autorizare a urmăririi dirijării lor, fără modificare sau după sustragerea ori înlocuirea în întregime sau în parte a acestora.

Convenția Națiunilor Unite împotriva criminalității transnaționale organizate (2000), totodată, prevede măsuri corespunzătoare pentru a asigura o protecție eficace împotriva eventualelor acte de represalii sau de intimidare a martorilor care, în cadrul procedurii penale, depun mărturie privind infracțiunile prevăzute de prezenta convenție și, în caz de nevoie, a părinților lor și a altor persoane apropiate (art. 24).

Combaterea crimei organizate transnaționale, potrivit Convenției, va include și măsuri destinate să întărească cooperarea între serviciile de investigații și de reprimare ale statelor părți⁶.

⁵ Legea nr. 623 din 19 noiembrie 2002 pentru aderarea României la Convenția internațională privind reprimarea finanțării terorismului din 1999;

⁶ Cernomoreș S., Nastas A., Ordinea de administrare și de realizare a drepturilor în calitate de obiect al protecției juridico-penale În: Conferința științifică națională cu participare internațională

Astfel, potrivit prevederilor art. 26 din Convenție:

❖ Fiecare stat parte ia măsuri corespunzătoare pentru a încuraja persoanele care participă sau au participat la grupuri infracționale organizate să furnizeze informații utile autorităților competente în scopurile anchetei și culegerii de probe;

❖ Fiecare stat parte are în vedere să prevadă posibilitatea, în cazurile corespunzătoare, micșorării pedepsei de care este pasibil un învinuit care cooperează într-un mod substanțial la anchetă sau la urmărirea referitoare la o infracțiune prevăzută de prezenta convenție;

❖ Fiecare stat parte are în vedere să prevadă posibilitatea, conform principiilor fundamentale ale dreptului său intern, acordării de imunitate de urmărire unei persoane care cooperează în mod substanțial la anchetă sau la urmărirea referitoare la o infracțiune prevăzută de prezenta convenție.

Rezoluția nr. 1.373/2001 a Consiliului de securitate al ONU contra terorismului⁷ decide ca toate statele:

❖ lit. f) să acorde unele altora întregul sprijin pentru investigațiile și acțiunile penale asociate finanțării sau sprijinirii actelor teroriste, inclusiv asistenta în obținerea probelor pe care le dețin și care sunt necesare acțiunilor penale;

❖ lit. a) să identifice mijloace pentru intensificarea și accelerarea schimbului de informații operative, în special cu privire la: acțiuni sau deplasări ale teroriștilor ori ale rețelelor teroriste; documente de călătorie falsificate; trafic cu arme, materii explozive sau alte materiale periculoase; folosirea tehnologiei în domeniul comunicațiilor de către grupări teroriste și amenințarea creată de deținerea de către grupurile teroriste a armelor de distrugere în masă;

❖ lit. b) să efectueze schimb de informații în conformitate cu dispozițiile legale interne și internaționale și să coopereze în domeniile administrativ și judiciar pentru a împiedica comiterea de acte teroriste.

Convenția Organizației Națiunilor Unite împotriva corupției, adoptată la New York, la 31 octombrie 2003⁸

Convenția prevede adoptarea măsurilor de prevenire a corupției, efectuarea anchetelor și urmărilor privind corupția, precum și blocării, sechestrului, confiscării și restituirii produsului provenind din infracțiunile de corupție. În conformitate cu prevederile art. 50, Tehnici de anchete speciale din Convenție:

"Integrare prin cercetare și inovare", dedicată aniversării a 75-a a Universității de Stat din Moldova, Științe Juridice și Economice, 11 noiembrie 2021. CZU: 343.35:343.222:342.7, ISBN 978-9975-158-56-5.

⁷ O.U.G. nr. 153/2001 pentru aplicarea Rezoluției nr. 1.373/2001 a Consiliului de Securitate al Organizației Națiunilor Unite privind combaterea terorismului internațional.

⁸ Legea nr. 365/2004, publicată în M. Of. nr. 903/5.10.2004.

❖ În vederea combaterii eficiente a corupției, fiecare stat parte, ia, în limita mijloacelor sale, măsurile necesare pentru a permite ca autoritățile sale competente să poată recurge în mod corespunzător, pe teritoriul său, la livrări supravegheate și, când consideră potrivit, la alte tehnici de anchete speciale, cum sunt supravegherea electronică sau alte forme de supraveghere și operațiunile de infiltrare, și pentru ca probele culese prin intermediul acestor tehnici să fie admisibile în fața instanțelor judecătorești.

❖ În scopurile anchetelor asupra infracțiunilor prevăzute de prezenta Convenție, statele părți sunt încurajate să încheie, dacă este necesar, acorduri sau aranjamente bilaterale ori multilaterale corespunzătoare pentru recurgerea la tehnici de anchete speciale în cadrul cooperării internaționale.

Convenția Consiliului Europei privind spălarea banilor, depistarea, sechestrarea și confiscarea veniturilor provenite din activitatea infracțională, adoptată la Strasbourg, 8 noiembrie, 1990⁹

Statele membre ale Consiliului Europei conștientizând necesitatea de a urma o politică penală comună, care ar tinde spre protecția societății, considerând că, lupta contra criminalității grave, care devine din ce în ce mai mult o problemă internațională, cere folosirea metodelor moderne și eficiente la nivel internațional, estimând că, una din aceste metode este privarea delicventului de veniturile provenite din activitatea infracțională, considerând că, în vederea atingerii acestui obiectiv ar trebui de instituit un sistem satisfăcător de cooperare internațională, au convenit asupra Convenției privind spălarea banilor, depistarea, sechestrarea și confiscarea veniturilor provenite din activitatea infracțională. Potrivit art. 4, Competențe și tehnici speciale de investigație din Convenție:

❖ Fiecare Stat Parte adoptă măsuri legislative și altele, considerate necesare pentru a abilita instanțele judiciare sau alte autorități competente să ordone comunicarea sau sechestrarea dosarelor bancare, financiare sau comerciale în vederea aplicării măsurilor de sechestrare și confiscare. Nici un Stat Parte nu va invoca secretul bancar pentru a refuza aplicarea prevederilor Convenției.

❖ Fiecare Stat Parte preconizează adoptarea măsurilor legislative și a altora, considerate necesare pentru a permite utilizarea tehnicilor speciale de investigație, care ar facilita identificarea și cercetarea veniturilor provenite din activitatea infracțională, precum și culegerea probelor pertinente.

⁹ Legea nr. 914-XV din 15 martie 2002, publicată în M. O. al R.M. nr. 43-45 din 28 martie 2002.

Convenția Consiliului Europei privind criminalitatea informatică, adoptată la Budapesta, 23 noiembrie 2001¹⁰

În conformitate cu prevederile art. 23, Cooperarea internațională din Convenție, Statele Părți vor coopera între ele în aplicarea instrumentelor relevante de cooperare internațională în materie penală, a acordurilor încheiate și a dreptului lor intern, în cea mai largă măsură posibilă, în scopul investigărilor sau al aplicării procedurilor privind infracțiunile în legătură cu sisteme și date informatice sau pentru a culege dovezile unei infracțiuni în format electronic.

Convenția penală a Consiliului Europei privind corupția, adoptată la Strasbourg, la 27 ianuarie 1999¹¹

În art. 23, „Măsuri care vizează facilitarea strângerii de probe și confiscarea produselor”, se stipulează: Fiecare Stat Parte adoptă măsurile legislative și alte măsuri, inclusiv cele care permit utilizarea tehnicilor de investigație speciale conform legislației naționale, care se dovedesc necesare pentru a facilita strângerea de probe referitoare la infracțiunile stabilite în Convenție și pentru a-i permite să identifice, să cerceteze, să blocheze și să sechestreze instrumentele și produsele corupției sau bunurile a căror valoare corespunde acestor produse. Secretul bancar nu va constitui un obstacol pentru măsurile anticorupție vizate în Convenție.

Convenția Consiliului Europei privind lupta împotriva traficului de ființe umane, adoptată la 3 mai 2005¹²

În Capitolul 6, Investigații, urmăriri și drept procedural din Convenție, se prevede ca Statele Părți vor adopta măsurile legislative și alte măsuri necesare pentru asigurarea unei protecții efective și adecvate a victimelor, martorilor și persoanelor care colaborează cu autoritățile judiciare. Statele Părți vor coopera între ele, în conformitate cu prevederile prezentei convenții și prin aplicarea instrumentelor regionale și internaționale relevante, aranjamentelor agreeate în baza legilor interne uniforme sau reciproce și a dreptului lor intern, în scopul:

- ❖ prevenirii și combaterii traficului de ființe umane;
- ❖ protejării și acordării de asistență victimelor;
- ❖ investigării sau desfășurării procedurilor privind infracțiunile de trafic de persoane.

¹⁰ Legea nr. 64/2004, publicată în M. Of. nr. 343 din 20 aprilie 2004.

¹¹ Legea nr. 27/2002, publicată în M. Of. nr. 65 din 30.01.2002.

¹² Legea nr. 300/2006, publicată în M. Of. nr. 622 din 19 iulie 2006.

Potrivit Recomandării (2005) 10 a Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei, prin noțiunea de tehnici speciale de investigare se înțelege tehnicile aplicate de autoritățile competente în cadrul anchetelor penale, vizând depistarea sau anchetarea unor infracțiuni grave și a unor suspecți în vederea strângerii de informații, de așa manieră încât persoanele în cauză să nu aibă cunoștință de acest lucru. În conformitate cu prevederile Recomandării 10 (2005) a Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei, prin tehnici speciale de investigare se înțelege mijloacele speciale, inclusiv interceptarea comunicațiilor și accesul la traficul de comunicații și datele de localizare, urmărirea clandestină și supravegherea audio și video electronică a locurilor publice și încăperilor private, cercetarea clandestină a localurilor private, livrarea controlată, infiltrarea agenților sub acoperire și utilizarea informatorilor, supravegherea clandestină a tranzacțiilor financiare și alte măsuri clandestine aplicate de organele abilitate în cadrul anchetelor penale, în scopul depistării sau investigării unor infracțiuni penale grave.

Primul și principalul instrument european consacrat asistenței judiciare internațional în materie penală este Convenția europeană adoptată la Strasbourg la 20 aprilie 1959, intrată în vigoare la 12 iunie 1962¹³. Convenția europeană privind asistența judiciară în materie penală a fost completată prin primul Protocol adițional din 17 martie 1978, iar la data de 8 noiembrie 2001 prin cel de-al doilea Protocol adițional¹⁴. Un pas important în modernizarea asistenței judiciare în materie penală a fost Convenția Schengen din 19 iunie 1990, care ulterior în comun cu Convenția Europeană din 20 aprilie 1959 au fost completate prin Convenția privind asistența judiciară în materie penală a statelor Uniunii Europene încheiată la 29 mai 2000¹⁵.

În domeniul cooperării internaționale în materie penală, art. 19 din cel de-al doilea Protocol adițional la Convenția Europeană de Asistență Judiciară în materie penală (ratificat prin Legea nr. 368/2004), prevede că: „(1) Partea solicitantă și partea solicitată pot conveni să î-și acorde asistență reciprocă pentru desfășurarea de anchete penale de către agenți sub acoperire sau sub o identitate fictivă. (2) Autoritățile competente ale părții solicitate decid, în fiecare caz, ce răspuns să dea cererii, ținând cont de legea și de procedurile naționale. Cele două părți convin, potrivit legilor și procedurilor lor naționale, asupra duratei anchetei sub acoperire, modalităților sale concrete și statutului juridic al agenților implicați. (3) Anchetele sub acoperire sunt efectuate conform legii și procedurilor naționale ale părții pe teritoriul căreia se desfășoară. Părțile implicate cooperează pentru a asigura

¹³ Legea nr. 236/1998, publicată în M. Of. nr. 492 din 21.12.1998.

¹⁴ Legea nr. 236/1998, publicată în M. Of. nr. 492 din 21.12.1998 și Legea nr. 368/2004, publicată în M. Of. nr. 913 din 7.10.2004.

¹⁵ În vigoare din 1 decembrie 2007, conform Deciziei Consiliului UE nr.2007/63/CE din 8.11.2007. Journal Officiel de l'Union Européenne nr. L 307 din 24 decembrie 2007.

pregătirea și conducerea și pentru a lua hotărâri privind securitatea agenților sub acoperire sau sub identitate fictivă. (4) Orice parte, în momentul semnării sau depunerii instrumentului său de ratificare, de acceptare, de aprobare sau de aderare, prin declarație adresată Secretarului General al Consiliului Europei, va indica autoritățile pe care le desemnează ca fiind competente pentru aplicarea prevederilor §2. Ulterior, orice parte poate, în orice moment și în același mod, să schimbe elementele declarației sale”.

Astfel, anchetele sub acoperire pot avea loc în baza unui acord încheiat între autoritățile competente ale statelor în relație, prin care acestea convin, potrivit legii lor naționale, asupra duratei anchetei, a modalităților concrete de desfășurare și a statutului juridic al agenților implicate. Anchetele sub acoperire se efectuează numai în condițiile și în conformitate cu procedura prevăzute în legea statului pe teritoriul căruia agenții infiltrați acționează¹⁶.

Abordarea practico-științifică

Abordarea practico-științifică a investigațiilor sub acoperire a cunoscut o dezvoltare mai elocventă în ultimele decenii, ca factori servind, pe de o parte ascendența actelor de terorism, crimei organizate transnaționale și manifestările de o pericolozitate sporită ale acesteia, iar pe de altă parte consolidarea cadrului juridic internațional anti crimă și intensificarea cooperării statelor în vederea prevenirii și combaterii criminalității. Astfel, pentru prima dată, Curtea Europeană pentru Drepturile Omului se pronunță asupra conformității practicilor de infiltrație operativă, definite investigații sub acoperire sau/și operațiuni undercover, cu prevederile CEDO, în cauza *Ludi v. Elveția*, din 15 iunie 1992¹⁷. În prezenta speță, folosirea unui agent sub acoperire nu a afectat, nici în sine, nici în combinație cu interceptarea telefonică, dreptul la viața privată în sensul art. 8 din CEDO. Acțiunile agentului sub acoperire s-au desfășurat în contextul vânzării unei partide de 5 kg de cocaină. Autoritățile cantonale, alertate de poliția germană, au selectat un agent pentru a-1 infiltra, în opinia lor, într-o vastă rețea de traficanti care intenționa să vândă o partidă de droguri în Elveția. Scopul operațiunii a fost arestarea traficantilor în momentul transmiterii drogurilor. Ulterior, agentul infiltrat a stabilit legătura cu reclamantul, care i-a spus că este pregătit să-i vândă 2 kg de cocaină în valoare de 200.000 franci elvețieni. Din acest moment cet. Ludi trebuia să fie conștient de faptul că a comis o infracțiune penală ce cade sub

¹⁶ M. Vasiescu, Asistența judiciară internațională în materie penală (III). În: Revista de drept penal, anul XIX nr. 2, aprilie iunie-2012, București, 2012, pp. 80-101.

¹⁷ Hotărârea CtEDO din 15 iunie 1992, Cauza *Ludi* contra Elveția, în „Revue trimestrielle des droits de l’homme”, nr. 1 4/1993, p. 313, observations par Ch. De Valkeneer.

incidența prevederilor Legii cu privire la stupefiante și, prin urmare, riscă să întâlnească un agent al poliției sub acoperire care, de fapt, urmărește demascarea sa. Statele membre ale Uniunii Europene, precum Franța, Italia, Danemarca, Belgia, Germania dispun, în prezent, de legislații corespunzătoare în materia tehnicilor „sub acoperire”, utilizate în raport cu infracțiunile grave, pentru care metodele clasice de investigație se dovedesc a fi neefective. În statul francez, legislația națională nu reglementează distinct competențele organelor polițienești și a serviciilor secrete în materia investigațiilor operative (speciale), excepție fiind doar măsurile care aduc atingere drepturilor și libertăților constituționale ale cetățenilor. Măsurile speciale (operative) de investigații, lipsite de caracter intruziv, la care sunt atribuiți și informatorii, agenții provocatori, alți confidenți¹⁸ constituie obiect al reglementărilor departamentale – instrucțiuni și regulamente de uz intern. Prezintă interes faptul că în Franța, de rând cu actele departamentale de uz intern, probleme ale cooperării poliției cu confidenții, î-și găsesc soluție și în hotărârile judecătorești. Astfel, Tribunalul din Ghery¹⁹ a recunoscut legală folosirea informatorilor în activitatea poliției.

În materia tehnicilor „sub acoperire” utilizate în raport cu infracțiunile grave, în Franța, prin Legea nr. 2004-204 din 9 martie 2004, în textul art. 706-73²⁰, sunt incluse 15 tipuri de infracțiuni care conțin formele cele mai grave incidente crimei organizate: omorul în bandă organizată, torturile și actele de barbarie în bandă organizată, crimele și delicturile de trafic de stupefiante, crimele și delicturile de răpire și de sechestrare în banda organizată, crime și delicturi grave de trafic de ființe umane, crime și delicturi grave de proxenetism, crimă de furt în banda organizată, crime grave de șantaj și extorcare, crime de distrugere, degradarea și deteriorarea unui bun comise în banda organizată, crime în materie de falsificare de monede, crime și delicturi de terorism, delicturi în materie de arme comise în bandă organizată, delicturi de violare a regimului de intrare, de circulație sau ședere ilegală a unui străin în Franța comise în banda organizată, delictul de spălare de bani sau de tănuire a infracțiunilor, delicturile de asociere de infractori. La acestea se adaugă, conform noului art. 706-74 C. pr. pen. Francez, orice alte infracțiuni comise în bandă organizată ne indicate în art. 706-73. Potrivit art. 132-71 C. pen. francez „Banda organizată” este definită ca fiind „orice grupare formată sau orice înțelegere stabilită în vederea pregătirii uneia sau mai multor infracțiuni, caracterizate prin unul sau mai multe fapte materiale în acest fel”. În Franța, comiterea unei infracțiuni de o bandă organizată reprezintă principalul criteriu de definire a

¹⁸ Demonque Pierre. Les policiers. Paris: Ed. La Decouverte/ Maspero, 1993, p. 56.

¹⁹ Koman Mohammed Al. La recherche de la peruve en matiere penale. Etude comparee du droit francais et des pays arabes du golfe. These. Lille: Atelier nat. de repord. Des theses, 1993, p. 168.

²⁰ Journal Officiel nr. 59 din 10 martie 2004.

criminalității și a delincvenței organizate care face necesară și posibilă aplicarea regulilor de procedură specifice, inclusiv a tehnicilor speciale de investigare, iar după caz a investigațiilor sub acoperire²¹.

După Legea franceză nr. 2004-204 din 9 martie 2004, al cărei obiectiv major îl constituie amplificarea măsurilor de contracarare a criminalității organizate, procedura de infiltrare, prevăzută anterior doar în materia traficului de stupefiante și extinsă în prezent și cu privire la alte infracțiuni (aparținând crimei organizate), constă în supravegherea de către un ofițer sau un agent de poliție judiciară a unor persoane suspectate de comiterea unei crime sau unui delict, făcând în așa fel încât să apară, în fața acestei persoane, ca fiind unul dintre coautorii, complicii sau tăinuitorii lor. Ea este extinsă la formele cele mai grave ale criminalității organizate și trebuie să fie autorizată de procurorul Republicii Franceze sau de judecătorul de instrucție²². Cu toate acestea, legea prevede că nici o condamnare nu va putea fi pronunțată doar pe baza declarațiilor făcute de ofițerii sau agenții de poliție judiciară infiltrați, în afara cazului în care aceștia acceptă să depună mărturie sub adevărata lor identitate²³.

Cu referire la cadrul legislativ din Italia și Danemarca, se identifică Legge, 26 giugno 1990, nr. 162²⁴ și respectiv Legea nr. 748 din 1 decembrie 1989, conținând Codul de procedură penală danez. Cu excepția legii daneze, în care se prevede expres că recurgerea la operațiunile sub acoperire, care ar putea fi percepută ca o ingerință în viața privată, în sensul art. 8 din Convenție, trebuie să fie necesară și proporțională în raport cu obiectivele urmărite, în legea italiană menționată nu se regăsesc condițiile de necesitate și proporționalitate. În aceste țări (Franța și Italia), punerea în funcțiune a acestor tehnici nu trebuie să fie subsidiară utilizării metodelor clasice și nici subordonată existenței unei situații infracționale preexistente. Totuși, cele două legi sunt mai restrictive *ratione materiae*, dat fiind că rezervă utilizarea tehnicilor undercover infracțiunilor grave, prescrise în lege, justificând, în parte, principiul proporționalității. În toate sistemele, însă, baza legală va trebui să fie suficient de accesibilă și să prevadă, cu destulă precizie, în care circumstanțe și în ce condiții autoritățile ar putea recurge la acest gen de tehnică, adică la

²¹ Nuttens J.D., La loi portant adaptation de la justice aux évolutions de la criminalité, în „Regards sur l'actualité, Reformes de la justice pénale, La documentation Française” nr.300, aprilie 2004, pp. 6-7.

²² Francis Le Gunehec, Loi nr. 2004-204 du 9 mars 2004 portant adaptation de la justice aux évolutions de la criminalité, Deuxième partie: adaptation et diversification des réponses pénales, în „La Semaine juridique” nr.15, 7 aprilie 2004, p. 659.

²³ Nuttens J.D., La loi portant adaptation de la justice aux évolutions de la criminalité, în „Regards sur l'actualité, Reformes de la justice pénale, La documentation Français” nr.300, aprilie 2004, pp. 6-7.

²⁴ Gazzetta Ufficiale della Repubblica Italiana, nr.147 del 26 giugno 1990, Serie generale.

investigațiile sub acoperire²⁵. În Belgia, operațiunile sub acoperire sunt reglementate prin Legea cu privire la metodele particulare de cercetare și alte metode de anchetă din 6 ianuarie 2003.²⁶ Astfel, infiltrarea este definită, de Legea belgiană privind metodele particulare de cercetare și alte metode de anchetă din 6 ianuarie 2003, ca fiind „faptul, pentru un funcționar de poliție denumit infiltrat, de a întreține, sub o identitate falsă, relații durabile cu una sau mai multe persoane referitor la care există indici serioase din care rezultă că au comis sau că urmează să comită infracțiuni în cadrul unei organizații criminale”.

Autorul belgian Ch. De Valkeneer a arătat că o operațiune sub acoperire întrunește trei caracteristici esențiale: secretul (agentul disimulează calitatea sa de polițist sau de terț care lucrează pentru poliție); viclenia (agentul construiește un scenariu în scopul de a câștiga încrederea unei persoane, în vederea constatării unei infracțiuni sau a strângerii de informații referitoare la o infracțiune); interacțiunea (presupune un contact direct între agent și autorul potențial).

Un alt autor belgian, Maïté de Rue²⁷, a consemnat că noțiunea de infiltrare conține patru elemente specifice: a) infiltrarea trebuie să fie realizată de un funcționar de poliție. Este vorba de polițiști special formați și antrenați în acest scop. Aceasta reprezintă o exigență care decurge din caracterul extrem de delicat pe care îl prezintă infiltrarea. În mod excepțional, legea permite, totuși, în anumite condiții, recurgerea la persoane civile, adică „externe serviciilor poliției” (de pildă la „colaboratori”), pentru o perioadă scurtă și dacă aceasta este absolut indispensabil reușitei misiunii; b) polițistul infiltrat acționează sub o identitate fictivă. El își disimulează calitatea sa de funcționar public, făcând să treacă drept o persoană care face parte dintr-un mediu criminal. Poliția uzează în acest scop de mijloace viclene; c) este necesar să se stabilească un contact durabil între funcționarul de poliție și mediul în care-l infiltrază. Aceasta înseamnă că infiltrantul nu se limitează la un contact unic cu persoana, ci, în plus, menține acest contact o anumită perioadă de timp; d) persoanele cu care funcționarii de poliție intră în contact sunt suspectate de a fi comisi infracțiuni de o anumită gravitate. Autorul Maïté de Rue mai subliniază că legiuitorul face trimitere la infracțiunile comise în cadrul unei organizații criminale, astfel aplicându-se principiului proporționalității. În plus, s-a statuat că legea belgiană se referă doar la persoane care „comit” sau „urmează să

²⁵ Cohen-Jonathan, *La convention européenne des droits de l'homme - Collection de droit positif - Presses Universitaires d'Aix-Marseille, Economica, Paris, 1989, p. 382; Le Moniteur belge din 12 mai 2003.*

²⁶ Ch. De Valkeneer, *Le droit de la police. La loi, l'institution et la société*, Bruxelles, De Boeck, 1991, p. 136.

²⁷ Maïté de Rue, *La loi du 6 janvier 2003 concernant les méthodes particulières de recherche et quelques d'enquête: premiers commentaires*, în „Revue de droit pénal et de criminologie”, nr. 9-10/2003, p. 1110.

comită” aceste infracțiuni. Legiutorul belgian a urmărit prin aceasta ca infiltrarea să poată fi adusă la îndeplinire, în mod proporțional, în cadrul cercetării pro active.

Legislația procesual penală a Germaniei prevede mai multe categorii de persoane menite să coopereze cu organele polițienești în activitatea de prevenire și descoperire a infracțiunilor²⁸. La asemenea persoane se atribuie:

❖ colaboratori anonimi ai poliției (Nicht offer operierende Polizei-beamter. NOP);

❖ investigatori sub acoperire (Verdeckte Ermittler. VE);

❖ agenți provocatori (Agent-provocateur);

❖ persoane de încredere (Vertrauenspersonen. VP);

❖ informatori (Informanten).

Dat fiind faptul că legislația Germaniei reglementează utilizarea agenților, informatorilor, altor confidenți în procesul de investigare a infracțiunilor, normativul procesual penal prevede admisibilitatea datelor obținute cu concursul acestora în calitate de probe, în procesul penal. Colegul penal al Curții Supreme a RFG în hotărârile adoptate a explicat posibilitatea audierii ofițerului de investigații, în locul agentului sub acoperire, privind faptele și împrejurările care i-au devenit cunoscute din relatările ultimului²⁹. Potrivit recomandărilor Curții Supreme a RFG, în caz de necesitate instanța poate desemna un judecător raportor, împuternicit special să audieze agentul sub acoperire și să prezinte în ședința de judecată procesul-verbal respectiv. În explicațiile Curții Supreme a RFG sunt interzise depozițiile care ar conduce la descifrarea agentului.

Concluzii

1. În materia tehnicilor speciale de investigații, inclusiv referitor la investițiile acoperite, există un șir de convenții internaționale privind prevenirea și combaterea anumitor tipuri de infracțiuni, precum: Convenția ONU contra traficului ilicit de stupefiante și substanțe psihotrope (1988); Convenția ONU privind reprimarea finanțării terorismului (1999); Convenția ONU împotriva criminalității transnaționale organizate (2000); Rezoluția nr.1.373/2001 a Consiliului de securitate al ONU contra terorismului; Convenția ONU împotriva corupției (2003); Convenția europeană de asistență judiciară în materie penală (1959); Convenția europeană privind spălarea banilor, depistarea, sechestrarea și confiscarea veniturilor provenite din activitatea infracțională (1990); Convenția penală a Consiliului

²⁸ Criminalistik, 1999, nr. 1, pp. 49-53; Jerome Benedict. Le sort de preuves ilegales dans de proces penal. These de doctorat presentee a la Faculte de droit de Universite de Lausanne, Lausanne, 1994, pp. 158-160.

²⁹ S. Cernomoreș, A. Nastas, Liberarea de răspundere penală pentru circulația ilegală a drogurilor, etnobotanicelor sau analogilor acestora - legislația și practica Republicii Moldova (partea II) În: Revista Universul Juridic nr. 11/2022, România, ISSN 2393-3445.

Europei privind corupția (1999); Convenția Consiliului Europei privind criminalitatea informatică (2001); Convenția Consiliului Europei privind lupta împotriva traficului de ființe umane (2005); Recomandările (2005) 10 a Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei privind tehnicile speciale de investigare în ancheta penală.

2. Principalul instrument european consacrat asistenței judiciare internațional în materie penală este Convenția europeană adoptată la Strasbourg la 20 aprilie 1959, completată prin primul Protocol adițional din 17 martie 1978 și prin cel de-al doilea Protocol adițional - la data de 8 noiembrie 2001. Un act viabil privind sporirea asistenței judiciare în materie penală este Convenția Schengen din 19 iunie 1990.

3. În spațiul Uniunii Europene, anchetele sub acoperire pot avea loc în baza unui acord încheiat între autoritățile competente ale statelor în relație, prin care acestea convin, potrivit legii lor naționale, asupra duratei anchetei, a modalităților concrete de desfășurare și a statutului juridic al agenților implicate. Anchetele sub acoperire se efectuează numai în condițiile și în conformitate cu procedura prevăzute în legea statului pe teritoriul căruia agenții infiltrate acționează.

4. Statele membre ale Uniunii Europene - Franța, Italia, Danemarca, Belgia, Germania - dispun, de reglementări normative corespunzătoare convențiilor internaționale în materia tehnicilor „sub acoperire”, utilizate în raport cu infracțiunile grave, pentru care metodele clasice de investigație se dovedesc a fi neefective.

5. În cadrul legislativ al statelor UE, Franța, Italia, Belgia și Germania nu se prevăd în mod expres condițiile de necesitate și proporționalitate pentru utilizarea investigatorilor sub acoperire. Deși trebuie remarcat că actele normative în materie, din aceste țări, rezervă utilizarea tehnicilor undercover doar infracțiunilor grave, prescrise în lege, justificând, în parte, principiul proporționalității. Excepția se referă doar la legislația din Danemarca (Legea nr. 748 din 1 decembrie 1989 privind Codul de procedură penală), în care se prevede expres că recurgerea la operațiunea sub acoperire, care ar putea fi percepută ca o ingerință în viața privată, în sensul art. 8 din Convenție, trebuie să fie necesară și proporțională în raport cu obiectivele urmărite prin aplicarea acestora.

6. Tehnicile speciale de investigare, pe de o parte, constituie mijloace vitale și eficiente de combatere a infracțiunilor grave, iar pe de altă parte, presupun prin modul de operare, ingerințe în drepturile persoanei ocrotite prin lege, astfel încât cercetarea interdisciplinară a acestora prin prisma dreptului constituțional, dreptului penal, dreptului procesual penal, criminalisticii este nu numai justificată, dar și necesară.

Referințe bibliografice:**Articole/studii:**

1. Cernomoreț S., Nastas A., Liberarea de răspundere penală pentru circulația ilegală a drogurilor, etnobotanicelor sau analogilor acestora - legislația și practica republicii moldova (partea II). În: Revista Universul Juridic nr. 11/2022, România, ISSN 2393-3445;
2. Cernomoreț S., Nastas A., Ordinea de administrare și de realizare a drepturilor în calitate de obiect al protecției juridico-penale În: Conferința științifică națională cu participare internațională „Integrare prin cercetare și inovare”, dedicată aniversării a 75-a a Universității de Stat din Moldova, Științe Juridice și Economice, 11 noiembrie 2021. CZU: 343.35:343.222:342.7, ISBN 978-9975-158-56-5;
3. Cohen-Jonathan, La convention européenne des droits de l’homme – Collection de droit positif – Presses Universitaires d’Aia-Marseille, Economica, Paris, 1989;
4. Demonque Pierre. Les policiers. Paris: Ed. La Decouverte/ Maspero, 1993;
5. Nuttens J.D., La loi portant adaptation de la justice aux évolutions de la criminalité, în „Regards sur l’actualité, Reformes de la justice pénale, La documentation Française” nr. 300, aprilie 2004;
6. Francis Le Gunehec, Loi nr.2004-204 du 9 mars 2004 portant adaptation de la justice aux évolutions de la criminalité, Deuxième partie: adaptation et diversification des réponses pénales, în „La Semaine juridique” nr.15, 7 aprilie 2004;
7. Koman Mohammed Al. La recherché de la peruve en matiere penale. Etude comparete du droit francais et des pays arabes du golfe.These. Lille: Atelier nat. de repord. Des theses, 1993;
8. Păun C., Crima organizată sau organizarea crimei? În: Analele Academiei de Poliție „Alexandru Ioan Cuza”, București, 1993;
9. Pop O., Aspecte generale privitoare la înțelesul de criminalitate organizată. În: Legea și viața nr. 6, Ch., 2007;
10. Ursu V., Criminalitatea organizată – Aspecte criminologice și juridico-penale. Teză de doctorat, Chișinău, 2003;
11. Vasiescu M., Asistența judiciară internațională în materie penală (III). În: Revista de drept penal, anul XIX nr. 2, aprilie iunie-2012, București, 2012;
12. Ch. De Valkeneer, Le droit de la police. La loi, l’institution et la société, Bruxelles, De Boeck, 1991;
13. Hotărârea CtEDO din 15 iunie 1992, Cauza Ludi contra Elveția, în „Revue trimestrielle des droits de l’homme», nr.14/1993, observations par Ch. De Valkeneer;
14. Journal Officiel nr.59 din 10 martie 2004;
15. Gazzetta Ufficiale della Repubblica Italiana, nr.147 del 26 guigno 1990, Serie generale;

16. Le Moniteur belge din 12 mai 2003;

17. Maîté de Rue. La loi du 6 janvier 2003 concertant les méthodes particulières de recherche et quelques d'enquête: premiers commentaires, în „Revue de droit pénal et de criminologie”, nr. 9-10/2003;

18. Criminalistik, 1999, nr.1; Jerome Benedict, Le sort de preuves ilegales dans de proces penal. These de doctorat presentee a la Faculte de droit de Universite de Lausanne. Lausanne, 1994.

Acte normative:

1. Legea nr. 118 din 15 decembrie 1992 pentru aderarea României la Convenția contra traficului ilicit de stupefiante și substanțe psihotrope din 1988;

2. Legea nr. 623 din 19 noiembrie 2002 pentru aderarea României la Convenția internațională privind reprimarea finanțării terorismului din 1999;

3. O.U.G. nr. 153 din 21 noiembrie 2001 pentru aplicarea Rezoluției nr. 1.373/2001 a Consiliului de Securitate al Organizației Națiunilor Unite privind combaterea terorismului internațional;

4. Legea nr. 365/2004, publicată în M. Of. nr. 903/5.10.2004;

5. Legea nr. 914-XV din 15 martie 2002. M.O. al R.M., nr. 43-45 din 28 martie 2002;

6. Legea nr. 64/2004, publicată în M. Of. nr. 343 din 20 aprilie 2004;

7. Legea nr. 27/2002, publicată în M. Of. nr.65 din 30.01.2002;

8. Legea nr. 300/2006, publicată în M. Of. nr. 622 din 19 iulie 2006;

9. Legea nr. 236/1998, publicată în M. Of. nr. 492 din 21.12.1998;

10. Legea nr. 236/1998, publicată în M. Of. nr. 492 din 21.12.1998;

11. Legea nr. 368/2004 M. Of. nr. 913 din 7.10.2004;

12. În vigoare din 1 decembrie 2007, conform Deciziei Consiliului UE nr. 2007/63/CE din 08.11.2007. Journal Officiel de l'Union Européenne nr. L 307 din 24 decembrie 2007.